

НЯЗГОДА Ў КАНТЭКСЦЕ ЭФЕКТЫЎНАЙ КАМУНІКАЦЫІ (на матэрыяле беларускіх драматургічных твораў)

Г. П. ЛАТУШКА^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

Разглядаецца такі від маўленчых актаў, як нязгода з суразмоўцам, рэалізаваная ў розных формах выражэння негатыўнай рэакцыі (адмова, негатыўная ацэнка, неадабрэнне, асуджэнне і інш.) у рэчышчы эфектыўнай камунікацыі, прыцыпаў узаемадзеяння (Г. П. Грайс, Р. Лакоф, Дж. Ліч, І. А. Сцэрнін, І. П. Тарасава і інш.), а таксама кааператыўных і канфліктных зносін. Асветлена пытанне аб месцы канфлікту ў камунікацыі: тэарэтычна ён пярэчыць сацыяльна правільным і дарэчным паводзінам, часта звязваецца з камунікатыўнымі няўдачамі і завяршэннем камунікацыі, на практыцы ж высвятляецца, што негатыўная рэакцыя не заўсёды выклікае канфлікт, а канфлікт не заўсёды завяршае камунікацыю. Апісаны фактары, якія абумоўліваюць нейтральную рэакцыю адрасанта на нязгоду, выражаную сінтаксічна нячленнымі выказваннямі ў беларускім дыялогу. Прааналізаваны ўрыўкі з драматургічных тэкстаў, якія ўяўляюць сабой трохрэплікавыя дыялогі: пытанне (просьба, пабуджэнне) – негатыўная рэакцыя – нейтральная (станоўчая) рэакцыя на нязгоду. Выяўлены абставіны рознага тыпу, што абумоўліваюць такую рэакцыю: усведамленне адрасантам няправільнасці сваіх камунікатыўных паводзін, вышэйшы статус адрасата, розная значнасць прадмета гаворкі для суразмоўцаў, жартаўлівы, няўпэўнены тон нязгоды і інш. Зроблены высновы пра тое, што ў беларускім дыялогу негатыўная рэакцыя не заўсёды выклікае адмоўныя эмоцыі ў суразмоўцы, яна з'яўляецца натуральнай і звычайнай часткай зносін, а часам нават стымулюе камунікацыю.

Ключавыя словы: адрасант; адрасат; кааперацыя; камунікатыўны канфлікт; маўленчыя акты нязгоды; нязгода; прыцыпы камунікацыі; сінтаксічна нячленныя выказванні; эфектыўная камунікацыя.

НЕСОГЛАСИЕ В КОНТЕКСТЕ ЭФФЕКТИВНОЙ КОММУНИКАЦИИ (на материале белорусских драматургических произведений)

А. П. ЛАТУШКО¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

Рассматривается такой вид речевых актов, как несогласие с собеседником, реализованное в разных формах выражения негативной реакции (отказ, негативная оценка, неодобрение, осуждение и др.) в русле эффективной коммуникации, принципов взаимодействия (Г. П. Грайс, Дж. Лич, Р. Лакофф, И. А. Стернин, И. П. Тарасова и др.), а также кооперативных и конфликтных отношений. Освещен вопрос о месте конфликта в коммуникации: теоретически он противоречит социально правильному и уместному поведению, часто связан с коммуникативными неудачами и завершением коммуникации, на практике же оказывается, что негативная реакция не всегда вызывает конфликт, а конфликт не всегда завершает коммуникацию. Описаны факторы, обуславливающие нейтральную реакцию адресанта на несогласие, выраженное синтаксически нечленными высказываниями в белорусском диалоге. Проанализированы отрывки из драматургических текстов, которые представляют собой трехрепликовые

Образец цитирования:

Латушка Г. П. Нязгода ў кантэксце эфектыўнай камунікацыі (на матэрыяле беларускіх драматургічных твораў) // Часоп. Беларус. дзярж. ун-та. Філалогія. 2017. № 3. С. 73–78.

For citation:

Latushka H. P. Disagreement in the context of effective communication (based on the material of Belarusian dramaturgic works). *J. Belarus. State Univ. Philol.* 2017. No. 3. P. 73–78 (in Belarus.).

Автор:

Анна Петровна Латушко – аспирантка кафедры теоретического и славянского языкознания филологического факультета. Научный руководитель – доктор филологических наук, профессор Б. Ю. Норман.

Author:

Hanna P. Latushka, postgraduate student at the department of theoretical and Slavic linguistics, faculty of philology. sirotkina_ann@mail.ru

диалоги: вопрос (просьба, побуждение) – негативная реакция – нейтральная (положительная) реакция на несогласие. Выявлены обстоятельства разного рода, вызывающие такую реакцию: осознание адресантом неправильности своего коммуникативного поведения, более высокий статус адресата, разная значимость предмета речи для собеседников, шуточный, неуверенный тон несогласия и др. Сделаны выводы о том, что в белорусском диалоге негативная реакция не всегда вызывает отрицательные эмоции у собеседника, она является естественной и привычной частью общения, а иногда даже стимулирует коммуникацию.

Ключевые слова: адресант; адресат; коммуникативный конфликт; кооперация; несогласие; принципы коммуникации; речевые акты несогласия; синтаксически нечленимые высказывания; эффективная коммуникация.

DISAGREEMENT IN THE CONTEXT OF EFFECTIVE COMMUNICATION (based on the material of belarusian dramaturgic works)

H. P. LATUSHKA^a

^aBelarusian State University, 4 Niezaliežnasci Avenue, Minsk 220030, Belarus

Disagreement with an interlocutor (expressed as a refusal, negative evaluation, disapproval, condemnation and other speech acts forms that signify a negative reaction) has been studied in the context of effective communication, principles of interaction (H. P. Grice, G. N. Leech, R. Lakoff, I. A. Sternin, I. P. Tarasova and others), as well as in the context of cooperative and conflictual relations. The problem regarding the place of conflict in communication has been debated since theoretically conflict contradicts socially correct and relevant behavior and often leads to communicative failures and interruption of communication. On practice it turns out that negative reaction does not always cause conflict, and conflict does not always lead to communication ending. The factors that determine addresser's neutral reaction on disagreement (expressed by syntactically indivisible utterances in Belarusian dialogue) has been described. For this purpose, the fragments from dramatic texts were considered. The fragments had a form of three-replicate dialogues: a question (request, prompting) – a negative reaction – a neutral (positive) reaction to disagreement. Circumstances that cause such a reaction has been detected: realization of communicatively wrong behavior by the addresser, the higher status of the addressee, the differences in significance of the speech subject for the interlocutors, the playful, uncertain tone of disagreement etc. It was concluded that in Belarusian dialogue a negative reaction does not always cause interlocutor's negative emotions, it is a natural part of conversation that sometimes even stimulates communication.

Key words: addressee; addresser; communication principles; communicative conflict; cooperation; disagreement; disagreement speech acts; effective communication; syntactically indivisible utterances.

Патрэба ўплываць на адрасата і ў выніку пабуджаць яго да пэўнага дзеяння (вербальнага ці невербальнага) становіцца штуршком да зносін, зараджэння камунікацыі. Часта ў дачыненні да камунікацыі, якая адбываецца паспяхова, ужываецца азначэнне «эфектыўная». Розныя бакі эфектыўнай камунікацыі даследаваліся рускімі навукоўцамі (О. Я. Гойхман, В. В. Дзяменцьеў, А. С. Ісэрс, В. Б. Кашкін, І. А. Сцяпнін), з'яўляецца цікавасць да названай тэмы і ў айчынай лінгвістыцы (гл. зборнікі артыкулаў «Языковая личность и эффективная коммуникация в современном поликультурном мире», 2015; 2016). Некаторыя даследчыкі пад эфектыўнай камунікацыяй маюць на ўвазе дасягненне моўцам сваіх мэт [1, с. 61]. Гэта адзін з аспектаў, які будзем ўлічваць і мы, разумеючы пад адпаведным тэрмінам такую камунікацыю, у якой ілакутыўная тэндэнцыя атрымлівае адпаведны перлакутыўны вынік.

У працэсе зносін паміж камунікантамі ўзнікаюць пэўныя адносіны, палярнымі бакамі якіх можна лічыць **кааператыўнае** і **канфліктнае** ўзаемадзеянне. З кааператыўным узаемадзеяннем звычайна асацыіруецца паспяхова – эфектыўная – камунікацыя, з канфліктным, адпаведна, – няўдалая, неэфектыўная. Выключэнне складаюць выпадкі, калі моўца свядома разлічвае на канфлікт, што рэалізуецца праз такія маўленчыя акты, як папрок, вымова, абраза і г. д. У гэтым выпадку канфліктныя зносіны лічацца паспяховымі, эфектыўнымі.

Нормы сацыяльна правільных, дарэчных і эфектыўных камунікатыўных паводзін апісваюцца ў работах Г. П. Грайса, Дж. Ліча, Р. Лакофа і іншых даследчыкаў. Адзін з самых вядомых прынцыпаў эфектыўнага камунікавання – прынцып кааперацыі Г. П. Грайса: камунікатыўны ўнёсак моўцы ў дыялогу мусіць быць такім, якога патрабуе сумесна прынятая мэта гэтага дыялогу [2, с. 222]. У адпаведнасці з названым прынцыпам партнёры намагаюцца быць правільна зразуметымі і слухна зразумець адзін аднаго, іх дыялог характарызуецца прынамсі адзіным «накірункам» і ўяўляе сабой своеасаблівую сумесную дзейнасць камунікантаў [2, с. 221–222].

Акрамя прынцыпаў узаемадзеяння, прапанаваных Г. П. Грайсам, вядомыя і іншыя правілы, якія рэгулююць працэс зносін. Так, паводле І. А. Сцерніна, гэта **прынцыпы цягнімасці да суразмоўцы, прыязнай самападачы, пазітыву** (мінімізацыі негатыўнай інфармацыі) [1, с. 138–142]. Даследчыца І. П. Тарасова вылучае **правілы эканоміі часу і ўвагі да прысутных** і лічыць іх асноўнымі; акрамя таго, яна апісвала **правілы аўтарытэту, узаемнасці, сціпласці моўцы** і інш. [3]. У работах Д. Карнэгі, В. З. Дзем’янкава, М. Берклі-Алена сустракаюцца і іншыя максімы, якія, хутчэй, адносяцца да псіхалогіі зносін, напрыклад, **максіма самаабароны** (*Пакрытыкуй сябе сам да таго, як цябе пакрытыкавалі іншыя*), **максіма слухання** і інш. [5, р. 69]. Агульныя **правілы ветлівасці** апісаны ў рабоце Р. Лаккофа (*не навязвайся, трымай адлегласць; давай іншым мажлівасць выказацца; будзь дружжалюбным* і г. д. [5]). У Дж. Ліча сустракаем **максіму гармоніі** (*мінімалізуй разыходжанні, максіمالізуй згodu* [6]).

Тэарэтычна нязгода з суразмоўцам, якая можа быць рэалізавана як адмова, негатыўная ацэнка, неадабрэнне, асуджэнне і іншыя падвіды маўленчых актаў для выражэння негатыўнай рэакцыі, перацягваюць працяканню эфектыўнай камунікацыі, бо адпавядае канфліктнаму ўзаемадзеянню і часта выклікае камунікатыўныя няўдачы. Нават мяккая, няўпэўненая нязгода часта абумоўлівае перарыванне камунікацыі і правакуе з боку адрасанта злосць, крыўду, пагрозу, праяўленне аўтарытэту і іншыя эмоцыі, прычым нават у тых выпадках, калі нязгода вымушаная і моўца відавочна не мае рацыі, а таму і не знаходзіць падтрымкі, напрыклад: *Дык ты еш і глядзі – Ай!* – (*Голасам гаспадара.*) *Сядзь, я табе сказаў!* (Дударай. Вечар); *Табе на білет ці на піва? – На «чарніла» – Гуляй... – Ну й скнары ж вы!* (Дударай. Парог); *У мяне ж дзіцё ёсць. – Не, Салавейчык. На гэты раз вам нішто і ніхто не дапаможа!* – *Ну, мы яшчэ паглядзім, чый верх будзе* (Матукоўскі. Амністыя).

На першы погляд можа здавацца, што негатыўная рэакцыя парушае прынцыпы прынятага ў сацыуме і эфектыўнага ўзаемадзеяння – прынцыпы кааперацыі, ветлівасці, гармоніі, пазітыву, узаемнасці і інш. Аднак гэта не зусім так: нацыянальныя культуры часта маюць своеасаблівае разуменне згаданых правіл. Як адзначае Г. Вяжбіцка, «англо-амерыканская традыцыя поощряет людей говорить “Я так не думаю”, но не “Ты не прав”. Японская культура не приветствует даже того, чтобы люди говорили “Я так не думаю”» [7, с. 146]. Яшчэ больш разыходжанне меркаванняў цэніцца ў ізраільскай культуры, дзе вядомы прынцып гармоніі не дзейнічае: «...ізраільская культура демонстрирует явное предпочтение разногласия: в этой культуре люди показывают свою связь с другими людьми и свой интерес к другим людям, когда говорят “нет”, а не “да”. В израильской культуре спор ценится как форма общения, и скорее несогласие, чем согласие, рассматривается как нечто, сближающее людей» [7, с. 138].

Выходзіць, што на практыцы нязгода можа не выклікаць негатыўнай рэакцыі суразмоўцы, а часам і наадварот – служыць развіццём для камунікацыі, у працэсе якой адрасант будзе спрабаваць зразумець прычыну нязгоды і пераканаць адрасата ў няправільнасці яго погляду, напрыклад: *Зацвярджаеце? – (Не абразу.) Апошнюю?.. Не... – Што вы, Віктар Паўлавіч! Такі цудоўны ансамбль! Нарасхват пойдзе!* (Матукоўскі. Мудрамер).

Больш за тое, камунікатыўны канфлікт, які можа быць выкліканы адмоўнай рэакцыяй адрасата, не заўсёды варта ўспрымаць у негатыўным плане. Гэта неабходная і натуральная разнавіднасць зносін. Напрыклад, М. М. Бахцін сцвярджаў, што «бесконфликтность... разлагает диалог» [8, с. 209]. Дыялог утрымлівае ў сабе патэнцыйныя пазітыўныя магчымасці, звязаныя з развіццём і зменай меркавання адрасанта і (ці) адрасата, паляпшэннем ці знішчэннем фактараў, якія негатыўна ўплываюць на сітуацыю [9, с. 140]. Пазітыўна таксама ўспрымаецца вырашэнне канфлікту, бо гэта прыводзіць да ліквідацыі праблемы, якая раздзяляе камунікантаў, у выніку чаго яны дасягаюць згоды.

У беларускім дыялогу нязгода таксама можа не выклікаць негатыўна з боку адрасанта, а ўспрымацца нейтральна ці нават станоўча. Праілюструем рэакцыі адрасанта на сінтаксічна нячленныя выказванні для выражэння нязгоды на матэрыяле драматургічных тэкстаў. Часта адпаведныя адзінкі могуць быць дастаткова грубымі і сведчыць аб поўным нежаданні весці камунікацыю, але сіла адмоўна не заўсёды ўплывае на адрасанта і выклікае яго незадавальненне. Гэта можа залежаць ад розных фактараў, некаторыя з якіх прыведзены ніжэй (у прыкладах адрасант абазначаны літарай А, адрасат – Б):

1) усведамленне адрасантам няправільнасці сваіх камунікатыўных паводзін (ён будзе камунікацыю недружжалюбна, абражае суразмоўцу, хоча немажлівага і г. д.):

А. Ты ўся такая мяккая, далікатная, як... каўнер у кажуха... – Б. *Прыдурак!* – А. *Ну дык скажы, як цябе завуць, калі не хочаш у авечках хадзіць* (Дударай. Парог). (А не абражаецца на грубую негатыўную ацэнку, выказаную Б, бо сам перад гэтым называў яе авечкай);

А. Ты што, жонка гэтага пісьменніка? – Б. Не... – А. *Свячэніца?* – Б. *Не твая справа!* – А. *А-а-а...* – Б. *І не «а-а-а»! Я яго пацыентка...* (Дударай. Парог). (А не абражаецца на грубае перарыванне камунікацыі з боку Б, бо запытваецца пра асабістыя рэчы і ў чужым доме: паводле тэксту, герой працягвае ў чужой кватэры);

А. *А можа, даць табе яшчэ шанец? Як? Не падвядзеш? (Смяецца.)* – Б. *Пайшоў ты... да д'ябла – А. **Баішся, баішся!** (Нечакана цвяроза.) **Бо ўжо ведаеш, што і гэтым разам не вытрымаеш** (Кавалёў. Стомланы д'ябал). (А здэкуецца з Б, дражніць сваім пытаннем, таму не крыўдзіцца на грубае адмоўе з боку Б);*

А. *Я ўсё перавярну дагары нагамі, я ўсё перавярну!.. Нават цябе – Б. **Ты што? Ашалеў? Вар'ят! Упаду!** (Вызваліецца.) – А. **Табе можна, а мне падаць нельга. Страшна** (Макаёнак. Пагарэльцы). (А спалохаў Б, схапіўшы яго на рукі і перавярнуўшы, таму не крыўдуе на негатыўную рэакцыю, выказаную дастаткова груба);*

А. *Тады скажы мне, як я выглядаю цяпер.* – Б. *Ты што, звар'яцеў?* – А. ***А я табе ністалет вярну. Вось, трымай. І коўдру аддам. На, бяры! Толькі скажы, калі ласка, скажы!*** (Карэлін. Герда, альбо Горад, у якім мы будзем шчаслівыя). (А не абражаецца на негатыўную рэакцыю Б, бо пытанне А абсалютна недарачнае: паводле сцэнарыя, героі знаходзяцца ў лесе, у небяспецы, на мяжы жыцця і смерці);

2) розная значнасць прадмета размовы для суразмоўцаў:

а) прадмет размовы значны для адрасанта:

А. *Навошта ён табе?* – Б. ***Адчапіся!*** – А. ***Скажы нашто – адчаплюся!*** (Дударай. Вечар). (А не рэагуе на спробу Б перарваць камунікацыю, бо яму трэба атрымаць адказ на пытанне, таму ён, нягледзячы на адмову, спрабуе дамагчыся свайго);

А. *Згода?* – Б. ***Не.*** – А. ***Няўжо табе не цікава пачуць, як я дажыўся да гэтага?*** – Б. ***Не.*** – А. ***Вы ж, нісакі, толькі пра ненармальных і пішаце, а я ненармальны са знакам якасці...*** (Дударай. Парог). (А хоча атрымаць грошы, прадаўшы гісторыю са свайго жыцця пісьменніку, таму ён настойліва не заўважае адмовы);

б) прадмет размовы нязначны для адрасанта:

Б. *Я называў яе пяшчотней за ўсіх – А. **Як?*** – Б. ***Не твая справа...*** – А. *(Паціскае плячыма.) **Я бачу, што мы відавочна сімпатызуем адзін аднаму. У сувязі з гэтым прапаную... легчы спаць*** (Карэлін. Герда, альбо Горад, у якім мы будзем шчаслівыя). (Для А не важны адказ Б, таму яго грубую адмову А ўспрымае спакойна і нават іранічна);

3) высокі ці (часцей) вышэйшы статус адрасата:

А. *Не са мною, але з законам...* – Б. *(Амаль крычыць.) **Баста! Ніколі!*** – А. ***А яшчэ – публічнасць здзяйснення правасуддзя пры роўнасці бакоў у працэсе і права абвінавачанага на абарону з удзелам адваката*** (Петрашквіч. Прарок для Айчыны). (А размаўляе з каралевай (Б), таму яе нязгоду прымае ў любым выглядзе (напрыклад, далей: *Ці не занадта вы многа хочаце, шаноўны доктар?*; *Баста! Баста!*), А ветліва рэагуе на ўсе пярэчэнні і далей выказвае свае прапановы);

А. *Дзядзечка Пятрок, рана яшчэ, ну зусім жа рана.* – Б. ***Усё Ні-ні. Вы б ноч скакалі, як козы*** – А. ***От яшчэ крышачку...*** (Бутрамеёў. Страсці па Аўдзею). (Б адпраўляе дзяўчат (А) з вечарыны дадому, але яны не крыўдуюць, бо Б з'яўляецца гаспадаром дома, а таксама ён значна старэйшы за іх);

4) станоўчыя асобасныя якасці адрасанта – дабрыня, цяроўнасць, ветлівасць – альбо паблажлівае стаўленне да суразмоўцы:

А. *Памру, значыць, зранку... **Не, не! Пасля абеду. Піце, гуляйце аж да панядзелка... На гэта сотню-другую пакіну...*** – Б. *(Падумаўшы, злосна.) **Брэшаш! Не веру. І ты баішся. Павінен баяцца, а не... Ну што ты ў жыцці бачыў, каб з лёгкай душой смерць прымаць?*** – А. ***Усё трэба рабіць з лёгкай душой...*** (Дударай. Вечар). (А з'яўляецца добрым і пазітыўным персанажам, ён рэдка рэагуе на калючыя заўвагі з боку Б);

А. *Ты закрыў ход да чэсных людзей.* – Б. ***Язык, язык прыкусі!*** – А. ***Ой, не справішся ты з людзьмі...*** (Макаёнак. Пагарэльцы). (А – мяккая жанчына, жонка Б, таму яна не рэагуе на грубае перарыванне дыялога);

5) адрасат знаходзіцца ў цяжкім фізічным ці маральным стане, у непрыемнай сітуацыі:

А. *Есці хочаш?* – Б. ***Ідзіце вы к чортавай матары са сваёй спагадай!*** <...>

А. *Падараваць электрабрытву?* – Б. ***Пайшоў ты!*** <...>

А. *Дай руку...* – Б. ***Ідзі ты!*** (Дударай. Парог). (А не рэагуе на тры грубыя спробы перарывання камунікацыі з боку Б, бо апошні душэўна пакутуе, адчувае сябе няшчасным);

б) нечаканасць слоў адрасанта для адрасата, якія выклікаюць здзіўленне апошняга:

А. *Ды любіў я цябе трохі маладым...* – Б. ***Ідзі ты!*** – А. ***Што ідзі ты? Па табе ж увесь сельсавет сох...*** (Дударай. Вечар). (А не абурецца на недавер, выказаны Б, бо яго прызнанне для А з'яўляецца вельмі нечаканым);

А. *Заходжу. А ў камандзіра маршал сядзіць.* – Б. ***Ідзі ты!*** – А. ***Што ж ты, пытаецца, старшыня, ад узнагароды бегаш?*** (Дударай. Радавыя). (А не абурецца на недавер, выказаны Б, бо ў гісторыю, якую ён распавядае, цяжка паверыць);

А. *Дай мне ў вуха* – Б. *Ідзі ты!* – А. *Ну дай, я, можа, кеміць пачну...* (Дудараў. Парог). (А не абурецца на негатыўную рэакцыю, выказаную Б, бо яго просьба для А з'яўляецца вельмі нечаканай і дзіўнай);

А. *Апарат для вымярэння чалавечай дурноты...* (Паўза. Папсуева нечакана, як раней Вярышыла, зарагатала, і таксама, як ён, рэзка абарвала смех.) – Б. *Глупства!* – А. *Ды не, Тамара Цімафееўна... На самай справе* (Матукоўскі. Мудрамер). (Заява А вельмі нечаканая, таму ён спакойна рэагуе на недавер з боку Б);

А. *Яська, а хадзем да мяне ў хату, вып'ем гарэлачкі ды чаго закусіць паішкаем.* (Сарамліва апускае вочы.) *Паўлінкі няма і мой не хутка вернецца...* – Б. (Здзіўлена.) *Ты што, суседка, блёкату аб'елася?* – А. (Падсоўваецца бліжэй.) *Ах, Яська, так сёння гарача, так гарача!* (Кавалёў. Стомланы д'ябал). (А не абурецца на негатыўную рэакцыю, выказаную Б, бо яе прапанова для Б з'яўляецца вельмі нечаканай);

7) рэпліка адрасанта выклікае непаразуменне між камунікантамі:

А. *Ах ты, гой есі, добры моладзец, добры моладзец, Тмутараканавіч, ты нашто, нашто...* – Б. *Ты што, з глузду з'ехаў, паўзун? Які я табе гой?* – А. *Сапсаваў прамову... Ну то кажы адразу: біцца або мірыцца?* (Васючэнка. Хведар Набілкін – беларускі касінер). (А не крыўдуе на Б, бо апошні ўспрыняў яго словы як абразу, няправільна іх зразумеўшы);

8) двудушнасьць адрасанта, які для дасягнення сваёй мэты робіць выгляд, што адмова яго не крапае:

А. *А самы зацяты рулівец праваслаўя і кніжнасці ў іх усё той жа Максім Грэк.* – Б. *Не твайго розуму гэта турботы.* – А. *Даруйце, ваша светласць, такі я ўжо дурны ўрадзіўся...* (Петрашкевіч. Напісанае застаецца). (А – вельмі ліслівы персанаж, таму падтрымлівае Б нават у яго грубым перарыванні камунікацыі);

9) адрасат выказвае адмову жартаўлівым, нязлым тонам (часта нягледзячы на яе грубую форму):

А. *Пайду! І аддам толькі пад вечар...* – Б. *Каб ты згарэла!* (Разы са два тупнуў.) – А. *Не, не... Пад музыку.* (Заспявала.) (Дудараў. Вечар). (Неадабрэнне, выражанае Б, хаця і з'яўляецца грубым, але мае жартаўлівы тон, бо Б выконвае просьбу А: пачынае танчыць, як сведчыць рэмарка, *разы са два тупнуў*);

А. *Грошай, канечне, просіць. Прапіўся да ніткі, во і бацьку ўспомніў* – Б. (Стомлена і не злосна.) *Каб ты здох!* *Ну, што ты за чалавек? Гастрыт, адно слова – Гастрыт... Чаго ты такі злы?* – А. *Я не злы! Я чэсны...* (Дудараў. Вечар). (А не рэагуе на грубае неадабрэнне і пярэчанне, выказанае Б, бо, як сведчыць рэмарка, нязгода Б выказваецца *не злосна*. Да таго ж, А сам пачынае дыялог з негатыўных выказванняў пра сына Б);

10) адрасат выказвае адмову мякка, культурна, няўпэўнена:

А. *Гэты ваш дурань наважыўся перавярнуць усю навуку астраномію.* – Б. *Я прасіў бы вашу светласць!..* – А. (Не звяжае на папярэджанне.) *Але як сведчыць Святое Пісанне, Ісус Навін спыніў сонца, а не зямлю, як сцвярджае ваш разумны блазан* (Петрашкевіч. Напісанае застаецца). (А не звяртае ўвагі на пярэчанне, выказанае Б, бо яно з'яўляецца мяккім і культурным).

Спіс абставін, якія дазваляюць пазбегнуць камунікатыўнай няўдачы і вырашыць камунікатыўны канфлікт, нягледзячы на негатыўную рэакцыю адрасата, можа быць працягнуты. Так, асобна вылучаецца нязгода, якая, па сутнасці, з'яўляецца пацверджаннем слоў адрасанта (напрыклад, калі яго пытанне будзеца з дапамогай адмоўнай часціцы), а таксама іншыя сітуацыі.

Звычайна ў дыялогу дастаткова цяжка зразумець, што выклікае тую ці іншую рэакцыю адрасанта. Часцей за ўсё прыведзеныя вышэй прычыны нейтральнай і станоўчай рэакцыі адрасанта на нязгоду камбінуюцца, напрыклад: А. *Ты ад яго збегла, ці ён цябе з самалёта выкінуў?* – Б. *Табе якая справа?* – А. *Навошта ж ты мяне ад верталёта закрыла?* (Карэлін. Герда, альбо Горад, у якім мы будзем шчаслівыя). Грубае перарыванне камунікацыі з боку Б не крыўдзіць А, ён працягвае дыялог, бо, папершае, яго пытанне з'яўляецца недарэчным і асабістым: ён запытваецца пра мужа Б і яе асабістае жыццё, прычым у зусім неадпаведнай сітуацыі; па-другое, прадмет гаворкі яго не вельмі хвалюе і адказ не мае значэння; па-трэцяе, А з'яўляецца мяккай асобай і цяропліва ставіцца да іншых; па-чацвёртае, Б балюча закронае гэта размова, яе рэакцыю можна зразумець.

Такім чынам, падвіды маўленчых актаў негатыўнай рэакцыі, такія як неадабрэнне, недавер, адмова, негатыўная ацэнка і іншыя, у беларускім дыялогу не заўсёды выклікаюць перапыненне камунікацыі і адмоўныя эмоцыі з боку адрасанта, бо для нармальнага зносін спрэчка, дыскусія, розныя пункты гледжання цалкам неабходныя. Існуе цэлы шэраг фактараў, якія могуць спрычыніць нейтральную і нават пазітыўную рэакцыю на нязгоду, а таксама паслужыць штуршком для далейшага разгортвання камунікацыі.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие. Воронеж : Издательство Воронежского государственного университета, 2001.
2. Грайс Г. П. Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике. М., 1985. Вып. 16. С. 217–238.
3. Тарасова И. П. Речевое общение, толкуемое с юмором, но всерьез. М. : Высшая школа, 1992.
4. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. М. : URSS : ЛКИ, 2008.
5. Lakoff R. The logic of politeness, or minding your P's and Q's // Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society (Chicago, 13–15 April, 1973). Chicago, 1973. P. 292–305.
6. Leech G. N. Principles of Pragmatics. London : Longman, 1983.
7. Вержбицка А. Культурная обусловленность категорий «прямота» vs. «непрямота» // Прямая и непрямая коммуникация : сб. науч. ст. Саратов, 2003. С. 136–159.
8. Бахтин М. М. Из архивных записей к работе «Проблемы речевых жанров» // Собр. соч. М., 1997. Т. 5. С. 207–286.
9. Косова И. О. Прагматические категории кооперации и конфликта в речевой коммуникации // Вестн. Волгоград. гос. ун-та. Сер. 2, Языкознание. 2006. № 5. С. 138–141.

References

1. Sternin I. A. [Introduction to speech influence]. Voronezh : Publishing house of the Voronezh State University, 2001 (in Russ.).
2. Grice G. P. [Logic and speech communication]. In: *Novoe v zarubezhnoi lingvistike* [New in foreign linguistics]. Moscow, 1985. Issue 16. P. 217–238 (in Russ.).
3. Tarasova I. P. [Speech communication, interpreted with humor, but seriously]. Moscow : Vysshaya shkola, 1992 (in Russ.).
4. Issers O. S. [Communicative strategies and tactics of russian speech]. Moscow : URSS : LKI, 2008 (in Russ.).
5. Lakoff R. The logic of politeness, or minding your P's and Q's. In: *Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society* (Chicago, 13–15 April, 1973). Chicago, 1973. P. 292–305.
6. Leech G. N. Principles of pragmatics. London : Longman, 1983.
7. Wierzbicka A. [Cultural conditionality of categories «Directness» vs. «Indirectness»]. In: *Pryamaya i nepryamaya kommunikatsiya* [Direct and indirect communication] : collect. of sci. articles. Saratov, 2003. P. 136–159 (in Russ.).
8. Bahtin M. M. [From the archive notes to the work «The problems of speech genres»]. In: [Collected works]. Moscow, 1997. Vol. 5. P. 207–286 (in Russ.).
9. Kosova I. O. [Pragmatic categories of cooperation and conflict in speech communication]. *Sci. J. Volgograd State Univ. Ser. 2, Linguistics*. 2006. No. 5. P. 138–141 (in Russ.).

Артыкул напісаны ў рэдкалегію 15.06.2017.
Received by editorial board 15.06.2017.